

PRAWO RODZICÓW DO WYCHOWANIA DZIECI WEDŁUG WŁASNYCH PRZEKONAŃ

Henryk Misztal

Katedra Prawa Wyznaniowego, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Streszczenie. Prawo przekazywania dzieciom systemu wartości zgodnego z przekonaniami rodziców przysługuje im w obowiązującym w Polsce systemie prawnym na podstawie prawa wrodzonego, sformułowanego bliżej w doktrynie i prawa Kościoła katolickiego i innych wyznań, aktów prawa międzynarodowego ratyfikowanego przez Polskę, w tym Konkordatu, oraz rozwiązań przewidzianych w Konstytucji i ustawodawstwie zwykłym. Należy stwierdzić, iż jest ono w sposób wystarczający zabezpieczone według zasad demokratycznego państwa prawa.

Słowa kluczowe: wolność religijna, rodzina, dziecko, rodzice, wartości

Prawo do wychowania dzieci według własnych przekonań wynika z samej natury¹ i zostało zagwarantowane w prawie pozytywnym międzynarodowym, polskim i kanonicznym. Z uwagi na to, że na równi z rodzicami uprawnienia takie posiadają także prawni opiekunowie dzieci, należy podkreślić, iż w praktyce prawa prawnych opiekunów wymagają osobnej refleksji zwłaszcza w kontekście wychowania, kształcenia i przekazania określonego systemu wartości. Nie będziemy tu zajmowali się odpowiedzią na pytanie, kto poza rodzicami będzie decydował o światopoglądzie dziecka, czy osoba fizyczna posiadająca uprawnienie prawnego opiekuna, czy może instytucja, jak rodzina zastępcza, dom dziecka, placówka oświatowo-wychowawcza, czy też zakład karny dla nieletnich przestępców, a może samo dziecko, którego prawo wolności sumienia i wyznania oraz przekonań należy uwzględnić. To osobny temat wymagający odrębnego studium. W różnych systemach prawa kładzie się inne akcenty dotyczące tego prawa, ale najpierw należy wyjaśnić, iż rodzina jest najbardziej naturalnym środowiskiem wychowawczym².

---

¹ Referat H. Franceschi, *Fundament antropologiczny prawa do małżeństwa i jego ochrona w prawie kanonicznym*, (mps, s. 1–15) wygłoszony w UKSW, Ochrona małżeństwa i rodziny w prawie kanonicznym i w prawie polskim na sesji 14 maja 2009.

² Zob. publikacje: H. Misztal, *Wolność religijna w prawie polskim od 1989 r. cz. I*, „Zamojski Informator Diecezjalny”, 3 (styczeń – marzec 1994) nr 1, s. 47–54; tamże, 3 (kwiecień – czerwiec 1994) nr 2, s. 120–140; tenże, *Wolność religijna i jej gwarancje prawne*, [w:] *Prawo wyznaniowe*

RODZINA PODSTAWOWĄ KOMÓRKĄ SPOŁECZNĄ
W ŚWIETLE NAUK SPOŁECZNYCH

Na każdym etapie rozwoju społecznego istnieją instytucje ekonomiczne, polityczne, kulturalne, socjalne, religijne i wychowawcze³. Wychowanie, jako świadomie organizowana działalność społeczna, obejmuje zarówno stronę poznawczo-instrumentalną, związaną z poznaniem rzeczywistości, jak i stronę aksjologiczną, która polega na kształtowaniu stosunku człowieka do otoczenia, jego postaw, systemu wartości i celu życia⁴. Badania w zakresie medycyny, psychologii, pedagogiki i socjologii dowodzą, iż aby być w pełni i prawidłowo rozwiniętym człowiekiem, trzeba żyć i wychowywać się w rodzinie. Socjologowie dochodzą do wniosków, że rodzina najlepiej kształtuje człowieka i nie może być zastąpiona przez żadną inną instytucję społeczną. Jest ona miejscem spotkania dwóch lub więcej pokoleń. Doświadczenia wyniesione z domu pozytywne lub negatywne decydują o przyszłych losach dziecka, ułatwiają podejmowanie decyzji w różnych złożonych sytuacjach życiowych. Rodzina jest pierwszym ogniwem w całym cyklu pozytywnych relacji interpersonalnych, miejscem kształtowania się osobowości człowieka⁵. Dziecko przychodzi na świat w określonej rodzinie, która od początku zaspokaja wszystkie jego potrzeby, kieruje jego rozwojem⁶. Wraz z rozwojem dziecka w rodzinie przekazywany jest system wartości i zasad moralnych, najczęściej wynikający z zasad wyznawanej religii lub przekonań rodziców. Rodzice są względem swoich dzieci pierwszymi przekazicielami zarówno wiary, jak i zasad moralnych, dają więc podstawy ich dalszego rozwoju w dziedzinie religijnej i moralnej⁷. W dziedzinie wychowania moralnego przywiązuje się duże znaczenie do przestrzegania ściśle określonych

---

III Rzeczypospolitej, pod red. Henryka Misztala (stan prawny na 15 listopada 1998 r.), Lublin – Sandomierz 1999, s. 17–64; tenże, *Wolność religijna*, [w:] *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, Lublin 2000, s. 204–249; tenże, *Prawo rodziców do wychowania do wychowania dzieci*, [w:] *Iustitia civitatis fundamentum, Księga pamiątkowa ku czci Profesora Wisława Chrzanowskiego*, red. H. Cioch, ks. A. Dębiński, J. Chaciński, Lublin TN KUL 2003, s. 555–571; tenże, Referat wygłoszony 29 listopada 2000 r. na Konferencji naukowej „Małżeństwo i rodzina we współczesnym porządku prawnym”, zorganizowanym na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL; tenże, *Gwarancje prawa międzynarodowego i polskiego w zakresie uprawnień rodziców do religijnego wychowania dzieci*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, t. 1, Lublin 2000, s. 5–20. Zob. Podręczniki Prawnicze, *Prawo wyznaniowe*, Artur Mezglewski, Henryk Misztal, Piotr Stanisław, XC. H. Beck, Warszawa 2008, s. 63–66.

³ J. Makowska, *Rodzina a instytucje wychowawcze*, [w:] *Spojrzenia na współczesną rodzinę w Polsce w kontekście wskazań soborowych*, red. A. Podsiad, Warszawa 1986, s. 259.

⁴ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1984, s. 347

⁵ A. M. Tchórzewski, *Rodzina jako przedmiot badań w naukach o wychowaniu*, [w:] *Rodzina jako środowisko wychowawcze w czasach nowożytnych*, red. K. Jakubiak, Bydgoszcz WSP 1995, s. 273.

⁶ R. Skrzypniak, *Rodzina zróżnicowana liczbą dzieci w literaturze*, [w:] *Rodzina – wychowanie – nauczanie*, red. H. Pielka, WSI, Koszalin 1995, s.19.

⁷ M. Wolicki, *Wychowanie religijne i moralne dziecka w rodzinie*, Przemysł 1989, s. 5.

norm, które mają bezpośredni związek z religią, i w ten sposób uzewnętrznia się wyraźny związek między religią i moralnością⁸.

RODZINA NATURALNYM ŚRODOWISKIEM WYCHOWANIA W NAUCE KOŚCIOŁA

Kościół od początków swego istnienia w swoim nauczaniu rodzinę uznał jako podstawową komórkę społeczeństwa, źródło odrodzenia moralnego oraz pierwsze i naturalne środowisko wychowawcze. Świętą Rodzinę stawiał za wzór rodziny chrześcijańskiej. Od początków Kościoła znany był katechumenat kościelny i katechumenat rodzinny, zwany domowym⁹. Kościół od czasów Leona XIII naucza o potrzebie uznania wartości wychowawczych rodziny i przypomina jej prawo do wychowania dzieci¹⁰. Pius XI w encyklice O chrześcijańskim wychowaniu młodzieży pisał:

Pierwszym zaiste otoczenie dziecka, jeżeli ma być dobrze wychowane, z konieczności natury trzeba uznać jego własną rodzinę, właśnie do tego zadania przez Boga ustanowioną. Dlatego słusznie utrzymujemy, że najtrwalsze i najpełniejsze jest to wychowanie, które człowiek otrzymuje w dobrze urządzonej, cnotliwej rodzinie. Wychowanie to będzie tym skuteczniejsze i trwalsze, im lepszym przykładem przyświecą dzieciom rodzice i domownicy.

Natomiast papież Pius XII krytycznie ocenił podporządkowanie wychowania jedynie państwu i domagał się prawa rodziców do wychowania swych dzieci. W encyklice *Mit brennender Sorge* wykazywał, że rodzicom przysługuje najpierwotniejsze prawo do wychowania dzieci w duchu prawdziwej wiary i według jej zasad i przepisów, odrzucając pogląd, jakoby dziecko przede wszystkim należało do państwa. Rodzice mają prawo do wychowania dzieci w duchu wiary chrześcijańskiej, a nie w duchu kultu rasy, narodu, państwa czy władzy¹¹. Rodzice, co zostało zagwarantowane w Karcie Praw Rodziny, mają własne prawo i obowiązek do religijnego wychowania dziecka. Zaczynają to wypełniać od chrztu, poprzez wpajanie podstawowych pojęć, wartości i norm religijnych, zabezpieczenie odpowiedniej edukacji religijnej, nauczanie modlitwy, liturgii i wprowadzenie w życie sakramentalne. Tą drogą przyjmowane są – system wartości i normy religijne. Nie bez znaczenia jest tu osobisty przykład

⁸ J. Laskowski, *Matężństwo i rodzina w świetle nauki Soboru Watykańskiego II*, Warszawa 1985, s. 234–245.

⁹ P. Porębski, *Rodzina chrześcijańska „małym Kościołem”*, [w:] *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, red. F. Adamski, Kraków 1984, s. 161.

¹⁰ Pius XI, *Litterae encyclicae Casti connubi*, AAS 22 (1930), 539–592. Tenże, *Litterae encyclicae Divini Illius Magistri* 31 XII 1929, AAS 22(1930), 49–86.

¹¹ F. J. Mazurek, *Prawa człowieka w społecznym nauczaniu Kościoła*, Lublin 1993, s. 57.

rodziców¹². Postawy religijne w znacznym stopniu są „dziedziczone” od rodziców i stosowane w dalszym samodzielnym życiu¹³.

Na Soborze Watykańskim II dyskutowano o dowartościowaniu rodziny i małżeństwa¹⁴. W swych dekretach nazwał rodzinę „Kościołem domowym”, a jego Deklaracja o wolności religijnej wylicza podstawowe uprawnienia tej komórki społecznej. Uznając rodzinę za społeczność cieszącą się własnym i pierwotnym prawem, sobór uznał jej podmiotowość prawną. Przedmiotem wolności religijnej w rodzinie winno być: 1. swobodne organizowanie życia religijnego w ognisku domowym pod kierunkiem rodziców; 2. rozstrzygnięcie o rodzaju religijnego nauczania dzieci według własnych poglądów religijnych rodziców; 3. wybór szkoły i innych środków wychowania, wolny od niesprawiedliwych ciężarów związanych czy to bezpośrednio, czy pośrednio z tym wyborem; 4. wolność od zmuszania dzieci do uczęszczania na wykłady niezgodne z przekonaniami religijnymi rodziców; 5. wolność od narzucania jedyne systemu wychowania, zwłaszcza gdy całkowicie usunięta zostaje z niego formacja religijna (WR n. 5). W Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim domaga się wolności prowadzenia szkół katolickich (n. 8) oraz przypomina, iż

władza państwowa, której zadaniem jest strzec i bronić wolności obywatelskiej, powinna dbać zgodnie z zasadami sprawiedliwości rozdzielczej o takie rozdzielanie zasiłków państwowych, aby rodzice zgodnie ze swoim sumieniem, w sposób naprawdę wolny, mogli wybrać szkoły dla swych dzieci (n. 6).

Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim zwraca też uwagę na prawo rodziców do tego, aby ich dzieci mogły w szkołach pobierać naukę religii (n. 7)¹⁵. Karta Praw Rodziny, w art. 5 stwierdza, iż rodzice mają pierwotne, niezbywalne prawo i pierwszeństwo do wychowania potomstwa zgodnie ze swoimi przekonaniami moralnymi i religijnymi, z uwzględnieniem tradycji kulturalnych rodziny, które sprzyjają dobru i godności dziecka. Encyklika papieża Pawła VI z 25 lipca 1968 r. *Humanae vitae* rozwinęła naukę soborową o rodzinie i jej prawie do religijnego wychowania¹⁶. Papież Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *O zadaniu rodziny chrześcijańskiej*, z racji wyjątkowości stosunku miłości łączącej rodziców i dzieci, uznał prawo i obowiązek rodziców do wychowania jako pierwotne i niezbywalne oraz mające pierwszeństwo w stosunku do zadań wychowawczych innych osób. Zatem nie może być całkowicie przekazany in-

¹² H. Wistuba, *Wychowanie religijne małego dziecka w rodzinie*, [w:] *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, red. F. Adamski, Kraków 1984, s. 204.

¹³ A. Śliwecka, *Uprawnienia*, rozdz. 2.

¹⁴ Zob. R. Sztuchmiller, *Kwestia wychowania dzieci w rodzinie w dokumentach roboczych Soboru Watykańskiego II*, [w:] *Ius Matrimoniale*, 5(1994), 9–19; Tenże, *Doktryna Soboru Watykańskiego II o celach małżeństwa i jej recepcja w kodeksie prawa kanonicznego z roku 1983*, Lublin 1993, s. 47–192.

¹⁵ Zob. H. Misztal *Wolność religijna*, [w:] *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, Lublin 2000, s. 204–249, w szczególności s. 227–233.

¹⁶ Paulus VI, *Litterae encyclicae Humanae vitae*, 25 VII 1968, AAS 60(1968).

nym, ani przez innych zawłaszczony¹⁷. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. w kan. 226 – §2 zawarł przepis:

Rodzice, ponieważ dali dzieciom życie, mają bardzo poważny obowiązek i prawo ich wychowania. Stąd też na pierwszym miejscu do chrześcijańskich rodziców należy troska o chrześcijańskie wychowanie dzieci, zgodnie z nauką przekazywaną przez Kościół.

UPRAWNIENIA RODZINY WYNIKAJĄCE Z PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 16 grudnia 1966 r. (ratyfikowany przez Polskę 3 marca 1977 r., Dz. U. z 1977 r. nr 38, poz. 169) gwarantuje rodzicom i prawnym opiekunom prawo do wyboru szkoły – również innej niż szkoły założone przez władze publiczne – oraz do zapewnienia nauczania i wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniem (art. 13, ust. 3). Pełna realizacja tego postanowienia została jednak uzależniona od możliwości materialnych danego państwa (art. 2). Zatem, według interpretacji tego przepisu, państwo nie może zabraniać tworzenia szkół prywatnych z nauką religii, winno zapewnić możliwość pobierania nauki religii w szkołach założonych przez władze publiczne, zwłaszcza że rodzice, wbrew prawu zrównania wszystkich obywateli bez względu na wyznanie, byłiby dodatkowo obciążeni posyłaniem dzieci do szkół pełnopłatnych. Należy się jednak liczyć, że realizacja prawa do nauczania religii w szkołach założonych przez władze publiczne jest możliwa w społeczeństwach niezbyt zróżnicowanych wyznaniowo, natomiast jest trudniejsza do realizacji tam, gdzie istnieje zjawisko wielkiego pluralizmu wyznaniowego. Dla przykładu można podać Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, gdzie ilość wyznań jest niezwykle duża.

W Deklaracji w sprawie likwidacji wszystkich form nietolerancji i dyskryminacji ze względu na wyznawaną religię lub wierzenia, uchwalonej w Nowym Jorku 25 listopada 1981 r., zapewnia się prawa organizowania życia w obrębie rodziny zgodnie ze swoją religią. Poza tym wszystkim dzieciom zapewnia się prawo dostępu do oświaty w zakresie religii lub wierzeń według życzenia rodziców lub prawnych opiekunów. Znajdujemy też tam zakaz zmuszania ich do pobierania nauki z zakresu religii lub wierzeń wbrew woli rodziców lub prawnych opiekunów (przy czym wiodącą zasadą jest dobro i interes dziecka). Zapewnia się prawo do ochrony dzieci przed wszelkimi formami dyskryminacji z racji religii lub wierzeń oraz kładzie się nacisk na wychowanie w duchu zrozumienia, tolerancji, przyjaźni między narodami, pokoju i po-

¹⁷ Jan Paweł II, *Adhortacja Apostolska, O zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym*, Familiaris consortio, z 22 XI 1981 r. (nr 36), Częstochowa 1987, AAS 74(1982) s. 81–191.

wszechnego braterstwa, poszanowania wolności religii lub wierzeń innych ludzi oraz w całkowitej świadomości, że swą energię i talenty dziecko powinno spożytkować dla dobra bliźnich, w wypadku, gdy dziecko nie znajduje się pod opieką rodziców lub prawnych opiekunów, konieczność uwzględnienia jego życzeń w tej kwestii, ale z uwzględnieniem dobra dziecka (nie chodzi tu więc o dzieci, które pozostają pod władzą rodziców lub prawnych opiekunów). Deklaracja przestrzega, aby praktykowanie religii lub wierzeń nie szkodziło zdrowiu fizycznemu lub psychicznemu dziecka (art. 5, ust. 1, 2).

Konwencja o prawach dziecka z 20 listopada 1989 r. (ratyfikowana przez Polskę 7 czerwca 1991 r. – Dz. U., nr 120, poz. 526) w art. 2 zobowiązuje państwa do eliminacji wszelkich form dyskryminacji, a w art. 14 – do respektowania swobody myśli, sumienia i wyznania z zachowaniem praw rodziców lub – w odpowiednich przypadkach – opiekunów prawnych odnośnie do ukierunkowania dziecka w korzystaniu z jego prawa w sposób zgodny z rozwijającymi się zdolnościami dziecka. W art. tym przewidziano też granice wolności religijnej dziecka, gdy chodzi o obronę bezpieczeństwa narodowego i porządku publicznego, zdrowia lub moralności społecznej bądź podstawowych praw i wolności innych osób (art. 14, n. 3). A zatem nauka Kościoła w tej materii zasadniczo jest zbieżna z powołaną wyżej Deklaracją z 25 listopada 1981 r. Mając na uwadze doświadczenia z państw o rządach totalitarnych, Kościół sprzeciwia się narzucaniu jakiegoś systemu wychowania i uznawania go za jedynie słuszny. Kościół i inne związki wyznaniowe – prowadzące od wieków swoje szkoły wyznaniowe – domagają się także teraz prawa prowadzenia takich szkół, subsydiowanych ze środków państwowych, co jest zgodne z art. 13, ust. 3 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 16 grudnia 1966 r., o ile oczywiście państwo posiada takie możliwości materialne (art. 2).

PRAWA RODZINY W USTAWODAWSTWIE POLSKIM

W prawie polskim Konstytucja z 22 lipca 1952 r. w art. 70 stwierdzała:

Polska Rzeczpospolita Ludowa zapewnia obywatelom wolność sumienia i wyznania.

Ten ogólny przepis nie wskazywał na żadne konkretne uprawnienia, które wynikałyby w kwestii wolności rodziny do wychowania w duchu przekonań rodziców. Dlatego Episkopat Polski domagał się dla rodziców prawa wychowania dzieci zgodnie ze swoim swoimi przekonaniami religijnymi¹⁸. Ustawa o rozwoju oświaty i wychowania z 15 lipca 1961 r. zawierała deklarację o świeckości szkoły, rozumianej jako ateizację nauczania i wychowania w duchu tzw. „światopoglądu naukowego”, czyli ideologia marksistowska miała zająć miejsce reli-

¹⁸ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1993, s. 164.

gii¹⁹. Państwo chciało zastąpić rodzinę poprzez zabranie im naturalnego prawa do wychowania dzieci w duchu ich przekonań światopoglądowych, poprzez powierzenie szkole nie tylko funkcji nauczania, ale także wychowania oraz stworzenie szeregu kosztownych instytucji zastępczych²⁰.

Konstytucja z 1997 r. prawo to zapisała jako uprawnienie konstytucyjne. Art. 48 ust. 1²¹ i w art. 53, ust. 3, a Konkordat w art. 11 zadeklarował wolę Kościoła i państwa na rzecz ochrony i poszanowania instytucji małżeństwa i rodziny, a w art. 12 uregulował sprawę nauczania religii zgodnie z wolą rodziców i poszanowaniem zasad tolerancji²².

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. uwzględnia w swych przepisach ochronę rodziny (dotychczas nie przyznawano jej osobowości prawnej), choć kładzie większy nacisk na małżeństwo. W art. 18 postanawia, że małżeństwo, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej. Przepis ten chroni rodzinę na równi z małżeństwem, rodzicielstwem i macierzyństwem. Jest on wprawdzie bardzo ogólny, ale wyznacza niejako kierunek drogi dla ustawodawstwa zwykłego.

W Konstytucji RP znajdujemy ponadto dwa inne przepisy w interesującej nas materii. Pierwszy z nich to art. 48, ust. 1, który mówi o prawie do wychowania dziecka w rodzinie:

Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania.

Artykuł ten jest analogiczny do art. 14 Konwencji o prawach dziecka, ratyfikowanej przez Polskę (7 lipca 1991 – Dz. U. z 1991 r., nr 120, poz. 526), ponieważ umieszcza przepis o uwzględnieniu wolności sumienia i wyznania oraz przekonań dzieci. Druga część przepisu art. 48, ust. 1 wprowadza niejako „wykładnię” tego naturalnego prawa rodziców i dotyczy właśnie wychowania religijnego i moralnego²³. Po latach prowadzonej w naszym kraju indoktrynacji

¹⁹ J. Krętosz, *Wychowanie młodzieży w programie PZPR*, „Chrześcijanin w świecie” 196(1994) nr 4, s. 34–42.

²⁰ H. Misztal, *Polskie prawo wyznaniowe. Zagadnienia wstępne. Rys historyczny*, Lublin 1996, s. 269.

²¹ „Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania”.

²² Konkordat zawarty 28 lipca 1993 r. między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, ratyfikowany 25 marca 1998 r., Dz. U. z 1998 r., nr 51, poz. 318.

²³ Według prawa polskiego, w przypadku, kiedy dziecko nie pozostaje pod opieką rodziców i prawnych opiekunów, należy stosować zasady analogiczne do tych wyrażonych w Konstytucji RP art. 48, ust. 1, który mówi o prawie do wychowania dziecka w rodzinie: „Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania” i art. 14 Konwencji o prawach dziecka, ratyfikowanej przez Polskę (7 lipca 1991 – Dz. U. z 1991 r., nr 120, poz. 526), który umieszcza przepis o uwzględnieniu wolności sumienia i wyznania oraz przekonań dzieci. Druga część przepisu art. 48, ust. 1 wprowadza niejaka-

ideologicznej może jednak rodzić się pytanie, czy w świetle tego przepisu rodzice mogą być ograniczani w wykonywaniu swego prawa, a jeżeli tak, to w jakim zakresie. Jest to pytanie dość istotne, dotyczy bowiem choćby następujących kwestii: czy rodzicom nie wolno zakazać dziecku oglądania filmów pornograficznych, czy wolno im nakazać praktyki religijne, jak dla przykład uczęszczanie na lekcje religii lub na Mszę świętą? Kto ma decydować o tym, czy w procesie wychowawczym dziecka wystarczająco uwzględnia się „stopień dojrzałości”, czy uwzględnia się „wolność jego sumienia oraz jego przekonań”? Czy ktoś spoza rodziny, np. szkoła lub instytucje pozaszkolne, może mieć wpływ na to, co się dzieciom pokazuje lub czego się uczy w zakresie moralności i obyczajów? W odpowiedzi należy przypomnieć, że władza rodzicielska w tym przedmiocie płynie z prawa naturalnego i nie może być ograniczona ani przez szkołę, ani przez inne instytucje, chyba że rodzice wychowywaliby swoje dzieci w duchu poglądów sprzecznych z naturalnymi zasadami etyki i moralności. Jest jasne, że uprawnienia rodziców są tak pierwotne i niezbywalne, iż tylko w wypadku łamania prawa naturalnego czy zasad moralności władza państwowa, tj. sądowa, może ingerować w uprawnienia rodziców (poprzez ograniczenie, zawieszenie lub pozbawienie władzy rodzicielskiej). Uprawnienie rodziców w tej materii zostało jeszcze raz powtórzone w Konstytucji w art. 53, ust. 3, który dotyczy wolności religijnej z uwzględnieniem „odpowiednio” stopnia dojrzałości, wolności sumienia oraz przekonań:

Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami. Przepis art. 48 ust. 1 stosuje się odpowiednio.

Natomiast ust. 4 tegoż artykułu dotyczy nauczania religii w szkole i postanawia, że religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność religii i sumienia innych osób. Podobnie art. 35,

---

ko „wykładnię”, aby w procesie wychowawczym dziecka uwzględniać „stopień jego dojrzałości”. Nie jest to jednak sformułowanie jasne i zagadnienie stosowania przepisów o wolności sumienia i studiów. Najnowsze rozporządzenia Ministra Prawy i Polityki Społecznej zmierzają do częściowego rozwiązania tego problemu. Prawo polskie w odniesieniu do rodzin zastępczych, a także placówek opiekuńczo-wychowawczych zawiera przepisy wspierające religijne wychowanie na podobieństwo rodziny naturalnej. Oto w placówki tzw. wsparcia dziennego winny współpracować ze szkołą i „innymi instytucjami w rozwiązywaniu problemów wychowawczych”. Zob. § 4, ust. 1, p. 3: Rozp. Min. Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 września 2000 w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych, Dz. U. nr 80 z 2000, poz. 900.

Niewątpliwie do tych instytucji winien być włączony także Kościół. Przedstawiciele kościołów, jako instytucji społecznych, winny też wchodzić do zespołu do spraw okresowej oceny sytuacji dziecka. Placówki opiekuńczo-wychowawcze winny współpracować z „właściwymi ze względu na miejsce zamieszkania oraz deklarowaną przynależność wyznaniową rodziców i siedzibę placówki parafiami Kościoła katolickiego i jednostkami organizacyjnymi innych kościołów i by dyrekcja organizując w niej działalność kulturalną i rekreacyjną, „uwzględniła święta i inne dni wynikające z tradycji i obyczajów” (Tamże, §40, ust. 4). Zob. szerzej. M. Bielecki, *Wolność religijna dziecka w prawie polskim, Lublin 2005* (mps BKUL).

dotyczący obywateli polskich należących do mniejszości narodowych i etnicznych, zapewnia im wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury. Mają oni prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej. Dla lepszej interpretacji tego przepisu należy zawsze sięgać do odpowiednich zasad, które znajdują się w Deklaracji ONZ uchwalonej 25 listopada 1981 r. w sprawie likwidacji wszystkich form nietolerancji i dyskryminacji ze względu na wyznawaną religię lub wierzenia, ratyfikowanej przez Polskę.

Ustawodawstwo zwykle także obejmuje swą regulacją prawa wolności religijnej rodziny. Nowy okres w regulacji tego uprawnienia rodziców został zainicjowany w Polsce dopiero w 1989 r. Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z dnia 17 maja 1989 r. zawierała przepis:

obywatele mogą wychowywać dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem w sprawach religii (art. 2 n. 4)²⁴

a Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP z dnia 17 maja 1989 r., sprecyzowała bliżej, iż poprzez obywateli należy rozumieć „rodziców i prawnych opiekunów” (art. 18 ust. 1)²⁵. Podobny przepis znalazł się w innych ustawach regulujących stosunek państwa do poszczególnych kościołów i związków wyznaniowych. Poza tym religia wróciła do szkół²⁶.

Ustawa o gwarancjach przewiduje możliwość zakładania i prowadzenia szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych i opiekuńczo-wychowawczych przez kościoły i inne związki wyznaniowe. Ustawa przewiduje też zawarcie porozumień między władzami kościelnymi a ministrem edukacji narodowej w sprawie rodzaju tych szkół i placówek oraz zasad ich dotowania (art. 21). Wśród wielu zagadnień związanych z wychowaniem dzieci w rodzinie poczesne miejsce zajmuje nauka religii w szkole. Wspomniana Ustawa o gwarancjach postanawia, iż obywatele mogą w szczególności „wychowywać dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem w sprawach religii” (art. 2 ust. 4). Natomiast Ustawa o stosunku do Kościoła rozciąga to prawo na „rodziców lub prawnych opiekunów” (art. 18 ust. 1). Są oni, zatem odrębnymi podmiotami prawa wolności religijnej. Polskie prawo rodzinne i opiekuńcze przyznaje rodzicom i opiekunom dziecka prawo do decydowania o kierunku wychowania (art. 92–113; w szczególności art. 96 k.r.o.), co winno być rozumiane m.in. jako prawo domagania się

²⁴ Dz. U. z 1989 r. nr 29, poz. 155; zmiany: Dz. U. z 1990 r. nr 51, poz. 297, nr 55, poz. 321, nr 86, poz. 504; z 1991 r. nr 95, poz. 425; z 1993 r. nr 7, poz. 34; z 1998 r. nr 59, poz. 375.

²⁵ Dz. U. z 1989 r. nr 29, poz. 154; zmiany: Dz. U. z 1990 r. nr 51, poz. 297; nr 55, poz. 321; nr 86, poz. 504; z 1991 r. nr 95, poz. 425; nr 107, poz. 459; z 1993 r. nr 7, poz. 34; z 1994 r. nr 1, poz. 3; z 1997 r. nr 28, poz. 153, nr 90, poz. 557; nr 96, poz. 590, nr 141, poz. 943; z 1998 r. nr 52, poz. 375, nr 117, poz. 757

²⁶ Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o systemie oświaty, Dz. U. nr 95, poz. 425, Dz. U. z 1996 r. nr 67, poz. 329; zmiany: Dz. U. z 1996 r. nr 106, poz. 496; z 1997 r. nr 28, poz. 153, nr 141, poz. 943; z 1998 r. nr 117, poz. 759; nr 141, poz. 943.

nauki religii także w szkole. Ustawa kodeks cywilny rozszerza to prawo na małoletnich, zaliczając w art. 23 swobodę sumienia do tzw. dóbr osobistych człowieka. Kodeks chroni to prawo niezależnie od ochrony w innych przepisach (art. 24). Wprawdzie pełną zdolność do czynności prawnych nabywa się z chwilą uzyskania pełnoletniości (art. 11 k. c.), to jednak ograniczoną zdolność do czynności prawnych mają również małoletni, którzy ukończyli 13 lat oraz osoby ubezwłasnowolnione częściowo (art. 15 k. c.). Zgodnie, zatem z Kodeksem Cywilnym Minister Edukacji Narodowej w Instrukcji dotyczącej powrotu nauczania religii do szkoły w roku szkolnym 1990/91 z 3 sierpnia 1990 r. wyjaśnił, że życzenie nauczania religii w szkole wyrażają rodzice, gdy zaś chodzi o dzieci uczęszczające do szkół ponadpodstawowych – rodzice lub dzieci (art. 1). Trybunał Konstytucyjny w swoim orzeczeniu z 30 stycznia 1991 r. wypowiedział się, iż sposób powrotu religii do szkół nie jest sprzeczny z konstytucją z 1952 r.²⁷

W nauce prawa podnosi się również fakt, że w Polsce nie została ustawowo uregulowana kwestia wieku dziecka w aspekcie wolności religijnej.

Można, zatem uznać, że w tej materii obowiązuje kodeks cywilny i jego przepisy o zdolności do czynności prawnych. Dla uniknięcia nieporozumień należy wyraźnie stwierdzić, że każdy człowiek ma prawo do wolności religii, także oczywiście dziecko, choć u niego prawo to nie jest samoistne. [...] Instrukcja nie jest aktem, który udziela prawa do nauki religii lub na nią zezwala. Gdyby tak było, byłaby ona sprzeczna z prawami człowieka, bo przecież prawo do wolności religii mieszczące w sobie także prawo do jej nauczania istnieje niezależnie od instrukcji i ma je każdy człowiek. Istniało ono przed instrukcją, tylko dotąd nie było przez państwo należycie respektowane, a wynikających zeń obowiązków państwo nie realizowało. Instrukcja Ministra Edukacji Narodowej dotycząca powrotu nauczania religii do szkoły w roku szkolnym 1990/91 jest dowodem tego, że Polska rzeczywiście zaczyna przechodzić z okresu naruszania praw człowieka lub ich jedynie deklaratoryjnego potwierdzenia do okresu ich uznawania i respektowania²⁸.

Ustawa z 7 września 1991 r. o systemie oświaty zapewnia w art. 1 w szczególności realizację prawa każdego obywatela do kształcenia się oraz prawa dzieci i młodzieży do wychowania i opieki, odpowiednio do wieku i osiągniętego rozwoju i wspomaganie przez szkołę wychowawczej roli rodziny, a w art. 12 zobowiązuje szkołę do zorganizowania lekcji religii, gdy rodzice lub – w szkołach ponadpodstawowych – młodzież wyrazi takie życzenie, a w art. 100 wprowadza następujące zmiany w art. 19 ust. 2 Ustawy o stosunku Kościoła i art. 20 Ustawy o gwarancjach:

Nauczanie religii uczniów szkół publicznych może się odbywać również w szkołach na zasadach określonych w odrębnej ustawie (Dz. U. nr 95 z 1991 r. poz. 425).

²⁷ Orzeczenie w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej (Sygn. akt K. 11/90). Zob. W. Łączkowski, *Stanowisko Trybunału Konstytucyjnego w sprawie legalności instrukcji MEN dotyczącej powrotu religii do szkoły w roku szkolnym 1990/91*, [w:] *Nauczanie religii w szkole w państwie demokratycznym*, red. J. Krukowski, Lublin 1991, s. 69–83.

²⁸ A. Grześkowiak, *Religia w szkole a prawa człowieka*, [w:] *Nauczanie religii w szkole w państwie demokratycznym*, red. J. Krukowski, Lublin 1991, s. 49–51.

Zatem dzisiaj nauczanie religii w szkołach regulują: Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r. (art. 53 ust. 4), Konkordat z 28 lipca 1993 r. (art. 12), Ustawa z dnia 7 lipca 1991 r. o systemie oświaty oraz wydane na jej podstawie Rozporządzenie MEN z dnia 14 kwietnia 1992 r., a także ustawy wyznaniowe, które w sposób indywidualny regulują status prawny poszczególnych wyznań. Ustawa systemie oświaty w art. 100 wprowadziła zmiany w art. 19 ust 2 Ustawy o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w RP i art. 20 Ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania w brzmieniu:

Nauczanie religii uczniów szkół publicznych może się odbywać również w szkołach na zasadach określonych w odrębnej ustawie.

Konkordat z 1993 r. sprawę nauczania religii w szkołach reguluje w art. 12, który gwarantuje, że uznając prawa rodziców do religijnego wychowania dzieci oraz zasadę tolerancji, nauczanie religii ma być zorganizowany w szkołach publicznych podstawowych i ponadpodstawowych oraz przedszkolach, prowadzonych przez organa administracji państwowej i samorządowej zgodnie z wolą zainteresowanych, tzn. rodziców i opiekunów prawnych uczniów lub też samych uczniów szkół ponadpodstawowych. W przepisie konkordatowym nowym elementem w stosunku do obowiązującego prawa polskiego jest postanowienie, że nauczanie religii ma odbywać się także w przedszkolach. Przepisy prawa polskiego stawiają wszystkie wyznania zasadniczo w jednakowej sytuacji, zapewniając możliwość realizacji tego uprawnienia wszystkim kościołom i związkom wyznaniowym o uregulowanej sytuacji prawnej²⁹.

Organizacja nauki religii w szkołach na terenie Polski obecnie jest zgodna z obowiązującymi standardami demokratycznych państw europejskich i na całym świecie. Jest ona też zgodna z prawem międzynarodowym, tj. z postanowieniami Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (art. 18) oraz Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (art. 18), które nakładają na Państwa Strony (a jest to zależne jest od aktualnych uwarunkowań społeczno-politycznych oraz od tradycji) obowiązek

poszanowania wolności rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, opiekunów prawnych do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniami (art. 18, ust. 4 Paktu).

---

²⁹Zob. A. Mezglewski, *Nauczanie religii*, [w:] *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, Lublin 2000, s. 372; tenże, *Usunięcie i przywrócenie nauki religii do szkół*, [w:] *Katecheza dzisiaj problemy prawne i teologiczne*, red. W. Janiga, A. Mezglewski, Krosno-Sandomierz 2000, s. 97–108; tenże, *Przepisy kształtujące rozwiązania systemowe w zakresie nauczania religii w szkołach publicznych w Polsce na tle standardów międzynarodowych*, tamże, s. 109–116; tenże, *Misja kanoniczna do nauczania religii – przepisy prawa polskiego i kanonicznego*, tamże s. 117–127.

Z postanowień tych wynika, iż państwo jest zobowiązane do stworzenia warunków do nauczania religii w szkołach publicznych, jeśli nauka religii w szkole w danym kraju jest akceptowana przez rodziców i opiekunów prawnych dzieci³⁰.

Reasumując wywody na temat prawa rodziców do przekazywania dzieciom systemu wartości zgodnych z ich przekonaniami, możemy stwierdzić, iż jest ono w sposób wystarczający zabezpieczone według zasad demokratycznego państwa prawa.

PARENTS' RIGHT TO EDUCATE THEIR CHILDREN
ACCORDING THEIR OWN BELIEFS

Summary. The right of parents to foster their system of values in their offspring is guaranteed by the Polish legislation on the basis of natural law, specified by the doctrine and the legislation of the Catholic Church and other confessions, acts of international law that have been ratified by Poland, including the Polish Concordat, and the solutions envisaged by the Constitution and ordinary legislation. It should be said that the right is sufficiently protected by the rules of a democratic state of law.

Key words: religious freedom, family, child, parents, values

---

³⁰ Zob. A. Mezglewski, *Nauczanie religii*, [w:] *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, Lublin 2000, s. 375.